

Oponentský posudek habilitační práce RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D.

(Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK)

Geografické kurikulum: zamýšlená, realizovaná a dosažená podoba

Úvod

Habilitační práce RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., se týká velmi důležité oblasti geografie, která je v současné době bohužel často opomíjena. Didaktika geografie, neboť to je předmětem zájmu RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., se nachází na pomezí geografie a pedagogiky, což způsobuje, že je v případě obou disciplín často považována za otázku marginální a málo důležitou. Proto bych také chtěl již v úvodu podtrhnout, že je velmi dobře, že se RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., začala zabývat právě touto oblastí geografie. Moje uznání pro Habilitantku vyplývá také z toho, že se didaktika týká sféry obzvláště důležité pro každou oblast poznání, jmenovitě její sociální funkce. V případě geografie to je zvláště závažné, neboť v době globalizace mají znalosti o jiných regionech a národech zásadní význam v procesu vzdělávání mladých generací. Přesto předkládanou habilitační práci *vnímám* jako *nacházející se* hranici didaktiky, sociální geografie a aplikované geografie.

Posudek habilitační práce

Jak uvádí Autorka na straně 4, pro didaktiku geografie je důležité najít odpovědi na otázky „proč?“, „čemu?“, „jak?“, „kdy?“, „kde?“, „kdo?“, „koho?“ a „s jakými výsledky?“. Na tomto místě chci upozornit, že RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., staví na první místo otázku „proč?“, což podle toho, co je napsáno v další části habilitační práce, není náhodné. Pro geografie a pravděpodobně také pro didaktiku jiných oblastí poznání má otázka „proč?“ (stejně jako „kde?“) zásadní význam. Jestliže si v případě jiných subdisciplín geografie při zahajování zkoumání obecně nejčastěji klademe otázku „co?“ a „jak?“, v didaktice se nejčastěji ptáme „proč?“, neboť právě tato otázka je podstatou výuky. Vyplývá to z toho, že v

případě každé oblasti poznání je didaktika subdisciplínou aplikované vědy. Učíme-li, jedno zda na úrovni základní školy nebo na úrovni střední školy či dokonce školy vysoké, musíme nejdříve odpovědět na otázku „proč?“ učíme a teprve potom „co?“, „jak?“ atd.

Habilitační práce RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., navazuje na její doktorát, což je pro mne pochopitelné. Bereme-li v úvahu fakt, že habilitace je dalším krokem na cestě vědeckého rozvoje, je lineární model vzdělávání se co možná nejpříhodnější k popisu výzkumné činnosti RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D. Lze si toho všimnout při seznámení se se soupisem projektů (grantů), jakých se účastnila (velmi často jako vedoucí grantu) (strana 7), a také se soupisem jejích publikací.

Na straně 8 (kapitola 1) věnuje RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., pozornost faktu, že při zkoumání programových základů a realizace programu výuky geografie v Česku (předtím v Československu) lze na delším časovém úseku pozorovat nejen „kontinuitu“, ale „(dis)kontinuitu“, což samozřejmě vyplývá především z průběhu historických procesů.

Právě této otázce je věnována kapitola „Vývoj operačního pole didaktiky geografie“ (kapitola 2), ve které se Autorka zabývá genezí didaktiky geografie od 19. stol. po současnost. Je zajímavé, že se Habilitantka domnívá, a nachází pro to oporu v rozsáhlé literatuře, že z hlediska rozvoje vědeckého myšlení měla největší úspěchy didaktika geografie v letech 1965-1969. Ačkoli se to může zdánlivě zdát překvapivé, závěry RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., jsou logické a nacházejí odraz ve zkušenostech jiných zemí. Právě druhá polovina 60. let 20. stol. není pouze dobou tzv. kontrakultury, ale dobou, ve které došlo v geografii ke změně paradigmatu spočívající v konečném přechodu od „klasického modelu“ geografie k jejímu modelu „pozitivistickému“. I když se „množstevní revoluce v geografii“ didaktiky geografie spíše nedotkla, diskuse spojená s jejím objevením však způsobila, že v oblasti programové báze výuky geografie došlo v tomto období ke značným změnám. Následně v další části této kapitoly věnuje RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., pozornost důležitým změnám, k nimž došlo u modelu výuky geografie po roce 1989.

Podle mého názoru zahajuje zásadní část habilitační práce 3. kapitola „Aktuální studium a výzkumná témata didaktiky geografie“, která je věnována tématu obsaženému v titulů „Geografické kurikulum: zamýšlená, realizovaná a dosažená podoba“.

Průvodní myšlenka v ní obsažená se omezuje na přijetí velmi správného předpokladu Autorkou, že proces výuky-učení se probíhá na třech úrovních: makro (stát), mezo (škola) a mikro (učitel) (obrázek 1). Ačkoli takové hledisko plně sdílím, ke schématu uvedenému na straně 13 mám však jednu výhradu, nebo spíše otázku. Z popisu schématu nevyplývá, proč je orámování bloku nazvaného „Plánování-projektování-realizování-hodnocení-plánování-projektování“ v případě kurikulum státu a kurikulum školy stejné (proč je jiné na úrovni kurikulum učitele je pro mne pochopitelné).

V další části této kapitoly věnuje RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., mnoho pozornosti popisu modelu víceúrovňového kurikula, který je ostatně všeobecně přijat v teorii výuky a netýká se výhradně didaktiky geografie (strany 14-17). Za důležitou přednost této kapitoly považuji uvedení tabulky formou připojení (exkurs 1 – strana 18) k základnímu textu, která ukazuje různé přístupy ke geografii jako předmětu výuky ve školách v závislosti na zemích. Krátké představení rozdílů v přístupu k didaktice geografie ukazuje, že RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., zná dobře zahraniční literaturu a zaujímá k ní kritický postoj.

Jiným velmi důležitým fragmentem 3. kapitoly je tabulka 1 „Základní otázky didaktiky geografie“ (strana 20). Ačkoli tato tabulka navazuje na publikaci autorství E. Walterové (1994) a D. Dvořáka (2012), RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., však obohatila jejich vývody o obsahy vyplývající ze specifikace geografie. Na tomto místě bych rád upozornil na fakt, že o něco dříve Habilitantka prokázala, že při studiu didaktiky geografie má také znalosti o její teorii a metodologii – důkazem toho je, že se odvolává na myšlenku Martina Hampla (2002, s. 2), který tvrdil, že „...geografie zkoumá vnější koexistenci všech kvalitativních typů jevů, resp. složek prostředí a nikoliv vnitřní podstaty těchto typů jevů“. Mám za to, že nikoli náhodou se RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., právě takto odvolala na názory Martina Hampla, neboť z toho, co napsala dříve, vyplývá, že si uvědomuje, že část geografů příliš často podléhá fascinaci jinými vědeckými disciplínami a zabývá se problémy, k jejichž zkoumání není připravena. Logickým důsledkem tohoto názoru je zjištění Autorky (strana 20), že výuka geografie musí být uskutečňována v souladu se systémovým přístupem.

Kapitola končí soupisem sekundární tuzemské (podkapitola 3.2) a zahraniční literatury (podkapitola 3.3.). Při pojednávání o zahraniční literatuře vykazala RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., že se v ní dobře orientuje. Je třeba zdůraznit, že bezpochyby Habilitantka uvedla světově nejznámější časopisy v této oblasti geografie, když v některých místech habilitační práce čerpala z článků v nich umístěných. Je tak v případě mající velmi dlouhé tradice časopisu „Geography“, (od r. 1901, v současnosti „Teaching Geography“) a „Journal of Geography“ (od r. 1902), mnohem mladší „International Research in Geographical and

Environmental Education”, a zvláště důležitý časopis (z důvodu mnohých teoretických článků) „Journal of Geography in Higher Education”.

Druhou kapitolou, která má podle mého názoru obzvlášť velký význam pro celkový obraz habilitační práce RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., je 4. kapitola „Uspořádání a orientace vlastního výzkumu”. Tato kapitola je kritickým zaujetím stanoviska Autorky k vlastnímu dílu. Předmětem analýzy je 13 publikací z let 1999-2015, které byly vybrány mezi více než 100 originálními autorskými nebo spoluautorskými texty. Při přechodu k analýze vlastní práce ji RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., shrnula do čtyř bodů: (1) „podmínky vzdělávání”, (2) „edukační prostředky”, (3) „cílové kategorie”, (4) „výsledky vzdělávání” (strana 34). Na tomto místě mi přichází na mysl formální poznámka k diagramu (obrázek 2), který byl prezentován ve formě systému souřadnic. Jak v případě svislé osy, tak vodorovně zanesla Autorka na jejich konce šipky (jako u klasického systému souřadnic), zatímco obsah diagramu nenavazuje na nominální stupnici, neboť rozdělení provedené Autorkou zohledňuje kvalitativní kritéria. Je to však drobnost, neboť samotný diagram je čitelný a sděluje podstatu problému, kterého se týká.

4. kapitola se skládá ze tří podkapitol, které se týkají otázek dříve nazvaných „podmínky vzdělávání”, (podkapitola 4.1) „edukační prostředky”, (4.2) a „cílové kategorie” (4.3). V každé podkapitole se RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., krátce věnovala obsahu svých článků, začleněných do jednotlivých kategorií. Velkou výhodou této kapitoly je vztahování vlastní práce k úspěchům jiných badatelů v zemi (exkurs 4 na straně 36) a v zahraničí (exkurs 5 na straně 45).

Logickým pokračováním 4. kapitoly je 5. kapitola, která byla nazvána „Závěr: vývoj a perspektivy výzkumu v didaktice geografie”. Jak si lze domyslet, tato kapitola je zároveň navázáním na poslední kategorii vyčleněnou ve schématu (dříve uveden obrázek 2) na straně 34 („výsledky vzdělávání”), a také shrnutím habilitační práce. Jak RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., uvádí na straně 54 při hodnocení situace v Česku (a dříve v Československu) – „Didaktika geografie má za sebou KOLÍSAVÝ DISKONTINUÁLNÍ VÝVOJ.....”, což se pravděpodobně týká také jiných oblastí poznání předávaných ve školách, ale v případě geografie (a nejpravděpodobněji dějepisu a mateřského jazyka) je to obzvlášť zřejmé a týká se to značné části zemí na světě. Na stejné straně vyčleňuje Autorka v historii didaktiky geografie čtyři fáze, a navazuje tak v určité míře na koncepci cyklu výrobku (ačkoli o tom nepíše): „PRENATÁLNÍ”, „ZRODU”, „DOSPÍVÁNÍ A EMANCIPACE” a „ZRALÉ

DOSPĚLOSTI". V teorii životního cyklu výrobku je ještě jedna fáze „pokles“ (útlum). Ačkoli RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., uznává, že se může stát, že didaktika geografie přestane jako disciplína geografie existovat, přesto doufá, že se tak nestane (strany 56-59).

Posudek vybraných publikací

K habilitační práci, která mi byla předložena k posouzení, bylo připojeno 13 textů, které RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., považovala za obzvláště důležité pro její akademickou činnost. Jak již bylo dříve uváděno, nejstarší z těchto prací pochází z roku 1999, poslední z roku 2015. Pojednání o těchto článcích bylo obsaženo ve 4. a 5. kapitole habilitační práce. Podle mého soudu si zvláštní uznání v díle RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., zasluhují publikace z roku 2014 („Referenční rámce učebních úloh“, spoluautorem je T. Matějček) a z roku 2015 („Didaktika geografie: proměny identity oboru“). První z nich byla v habilitační práci zohledněna pouze v nepatrně (v podkapitole 4.2), avšak druhá představuje jádro 5. kapitoly. Z jiných publikací považuji v díle RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., za důležitou kapitolu v knize vydané nakladatelstvím Mensch & Buch Verlag (Berlin, 2014), nazvanou „Geographic skills in Czech curricula: analysis of teachers' opinions“ (dalšími autory jsou M. Marada a M. Hanus), a také článek z roku 2009 „The transformation of geography education in Czechia“, jejichž hlavní teze byly představeny v kapitolách 4.3. a 4.1 habilitační práce.

Z toho, co bylo napsáno ve výše uvedeném odstavci, vyplývá, že v díle RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., jsou publikace v češtině i v angličtině. Mezi texty, které mi byly předloženy k posouzení, jich bylo 5 (z 13) publikovaných v angličtině, včetně článku „Geographical education in the Czech Republic – the past, present and future“, který se objevil v roce 2003 v „International Research in Geographic Education Journal“ (v současnosti s názvem „International Research in Geographical and Environmental Education“) vydávaném vydavatelstvím Routledge. Tento časopis je impaktovaný (Impact per Publication 0,988, SNIP 0,991, SJR 0,362) a patří k nepočetné skupině prestižních časopisů věnovaných didaktice geografie. Na tomto místě je nutné zohlednit fakt, že v případě didaktiky geografie je publikování textů v cizích jazycích o poznání méně čtené než v případě klimatologie, geomorfologie nebo ekonomické geografie, což vyplývá ze specifika této subdisciplíny geografie. Můžeme-li si představit specialistu z oblasti hydrologie nebo kartografie, jehož všechny publikace jsou v angličtině, je to v případě didaktiky geografie prakticky nemožné, a možná dokonce nesmyslné.

Pomalou k závěru pojednání o vědecké práci RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., bych rád upozornil na její rozsáhlou aktivitu na poli získávání grantů, jejichž výsledky mají vysoký

aplikační význam. Kromě toho je autorkou nebo spoluautorkou několika příruček a metodických sešitů z oblasti geografie, stejně tak mnohokrát propagovala geografii v TV programech. To svědčí o její velké angažovanosti ve věcech spojených s didaktikou geografie nejen z teoretické, ale i praktické stránky. To je obzvláště důležité, neboť v modelu geografie přijatém ve světě má aplikační funkce obrovský význam.

Závěr

Po zaujetí stanoviska k hlavním otázkám, kterých se má týkat hodnocení vědecké práce, bych rád uvedl, že výzkumná aktivita RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., na poli didaktiky geografie je významná nejen v Česku, ale i v mezinárodním kontextu. Její názory na podstatu výuky geografie jsou na jedné straně inovativní, na druhé straně navazují na světové výsledky v této oblasti. Ve svém pojetí didaktiky geografie RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., upozorňuje na šanci (např. GIS) i riziko pro obsah a formy výuky geografie, které vyplývají z civilizačních změn v současném světě. Stejně tak problematika, která ji zajímá, je velmi aktuální. Také způsob provádění teoretických výzkumů v oblasti didaktiky geografie, jaký zaujala RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., považuji za správný. Nazírání na problém v souladu se sekvencí (1) „podmínky vzdělávání“ → (2) „edukační prostředky“ → (3) „cílové kategorie“, → (4) „výsledky vzdělávání“, považuji za co nejsprávnější a vnitřně jednotné. Habilitantka chápe didaktiku geografie v širším kontextu (sekvence č. 1). Ukazuje, jak důležité jsou pro výuku vnější podmínky (sociální, kulturní, ekonomické a politické), co je blízké sociální geografie. Naposled (sekvence č. 2) RNDr. Dana Řezníčková, Ph.D., ukazuje civilizační výsledky geografického učení a výuky, což je blíže k aplikované geografii.

Shrnu-li výše uvedené, považuji vědecké úspěchy RNDr. Dany Řezníčkové, Ph.D., za splňující požadavky spojené s udělením habilitace.